

Naujas požiūris į lietuvių kalbos daiktavardžio linksniavimo tipus pagal natūraliosios morfologijos teoriją

INETA SAVICKIENĖ, ASTA KAZLAUSKIENĖ,
LAURA KAMANDULYTĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

There are no recent studies reflecting new approaches to Lithuanian noun inflection. In this study we introduce a new classification of noun classes based on Dressler's (1995–1996) concepts and on definitions advanced within the framework of Natural Morphology. It involves a hierarchical organisation of noun classes comprising the levels of microclass, subsubclass, subclass, class, and macroclass. A paradigm comprises all inflectional forms of one word. An isolated paradigm is a paradigm which differs morphologically or morphonologically from all other paradigms. A thematic marker is the inflectional marker of an inflectional class. A class is a set of paradigms. It comprises subclasses which differ only in morphological or morphonological details. It is established by a common thematic marker. We differentiate hierarchically: macroclass and its successive subset classes: class, (sub)subclass, microclass. A microclass is the smallest subset of an inflectional class. A macroclass is the highest, most general type of class, subsuming several classes, subclasses or microclasses. Inflectional productivity is the capability of applying rules (e.g., characterizing inflectional paradigms) to new words.

1. ĮVADINĖS PASTABOS

Lietuvių kalbos daiktavardžių linksniuotės įvairių autorių yra nustatomos skirtinės. Daiktavardžių klasifikacijos problemiškumą rodo ir tai, jog lietuvių kalbininkai vartoja skirtingus terminus tiems patiem reiškiniams įvardyti, pvz.: *linksniuotė* (Danielius Kleinas, Jonas Jablonskis, Adelė Laigonaitė, Aldona Paulauskiene), *linksniavimo tipas* (Aleksas Girdenis, Adelė Valeckienė), ar nustato skirtinę jų skaičiu.

Šiame darbe, remiantis natūraliosios morfologijos (Dressler 1995–1996, 1998) teorinėmis koncepcijomis, bus bandoma naujai pažvelgti į daiktavardžio klasų sistemą, pateikti naują klasifikaciją. Ji bus sudaroma atsižvelgiant ne tik į galūnes, bet ir į akcentinius bei morfonologinius kitimus tapačiose morfemose. Naujai klasifikuojant daiktavardžius ypatingas dėmesys bus skiriamas fleksijų panašumams paradigmose, jų ikoniškumo pozymiui. Ši klasifikacija, kurioje bandoma išryškinti daiktavardžio fleksinės sistemos įvairovę bei galūnių ir prozodinių elementų ryšį, gali atskleisti lietuvių kalbos gramatinės sistemos sudėtingumą ir įvairovę.

Daiktavardžių linksniavimo tipų klasifikacijai apibūdinti naudosimės Wolfgango Dresslerio pasiūlytais terminais bei sąvokomis (1995–1996: 2–3).

PARADIGMA – visų linksnių konkretių formų visuma.

IZOLIUOTA PARADIGMA – paradigma, kuri morfologiškai, morfonologiškai ar prozodiniai elementais skiriasi nuo visų kitų paradigmų sistemos.

KLASĖ – tai apibendrinta įvairių poklasių (subklasių, subsubklasių, mikroklašių) rūšis. Ji apima subklases, kurios skiriasi morfologiniu ar morfonologiniu požymiu. Klasė skiriama pagal tam tikrą teminį žymeklį. *TEMINIS ŽYMEKLIS* – pasirinktas elementas, kurio pagrindu skiriama klasė. Šiame darbe klasės *teminiu žymekliu* bus laikoma daiktavardžio *vienaskaitos vardininko fleksija*. Pvz., sudarant lietuvių kalbos daiktavardžio klasifikaciją, teminiu žymekliu pagal paradigmą panašumus pasirenkama fleksijų forma *-(i)as*, *-is/-ys*.

SUBKLASĖ – klasės rūšis, skiriama pagal teminio žymeklio variantus. Jei klasės teminis žymeklis *-(i)as*, *-is/-ys*, tai ši klasė skiriama į dvi subklases: *-(i)as* ir *-is/-ys*.

SUBSUBKLASĖ – smulkesnė subklasės rūšis. Pvz., subklasė *-(i)as* turi dvi subsubklases: *-as* ir *-ias*.

MIKROKLASĖ – smulkiausia klasės rūšis, skiriama pagal bendrus akcentinius ir morfonologinius požymius. Šiame darbe mikroklasės skiriamos pagal akcentinius pakitus. Pvz., subsubklasės *-as* daiktavardžiai *klausimas*, *kvietimas*, *augalas*, *vardas*, priklausantys pirmajai, antrajai, trečiajai ir ketvirtajai kirčiuotėms, atstovauja skirtingoms mikroklasėms. Mikroklasė gali turėti vieną ar du variantus, nustatomus pagal morfonologinius (priebalsinius) kitimus kamienuose. Pvz., subklasės *-is/-ys* pirmoji mikroklasė turi du variantus: viename vyksta kitimas (*pojūtis* – *pojūčio*), kitame – ne (*brolis* – *brolio*).

MAKROKLASĖ – didžiausia apibendrinta klasės rūšis, kuri apima skirtinges klasės. Lietuvių kalbos daiktavardžiai į makroklasės klasifikuojamai pagal gramatinę giminės kategoriją.

Morfologinės sistemos turtingumą liudija tam tikrų klasės produktyvumo modeliai, o neproduktivių klasės skyrimas patvirtina, jog kalbos morfologinė sistema yra ne tik turtinga, bet dar ir labai sudėtinga bei įvairi (Dressler, Gagarina 1999; Dressler 2001). Lietuvių kalbos fleksinės sistemos sudėtingumas labai susijęs su produktyvumu, tačiau žodžio *produktyvus* reikšmė lietuvių kalbotyroje néra aiškiai apibrėžta. Dažnai šis terminas laikomas vien sinchroninės kalbotyros sąvoka (Gaivenis 1990: 161). Be to, kartais jis suprantamas kaip kiekybinė charakteristika. Tai reiškia, kad kuo dažniau vartojamas tam tikras afiksas, tuo jis produktyvesnis (Urbutis 1978: 264). Tačiau nekreipiamas dėmesys į tai, kad seni žodžiai kalboje yra dažniau vartojami nei naujažodžiai, todėl neretai neproduktivaus tipo dariniai vartojami dažniau nei produktyvaus (Urbutis 1978: 264). Anot Dresslerio, *produktyvumas* – afiksų gebėjimas sudaryti naujus žodžius (Dressler *et al.* 1997b; Dressler, Ladányi 2000). Kuo dažniau afiksas dalyvauja naujų žodžių daryboje, tuo jis produktyvesnis. Čia produktyvumas – ne kiekybinė, o kokybinė charakteristika. Be to, anot natūraliosios morfologijos teoretikų (Wurzel 1984; Dressler *et al.* 1995–1996), produktyvumui nustatyti yra svarbūs keli kriterijai, t. y.: skolinių integracija, naujų žodžių daryba, fleksijų kaita daiktavardžio klasėse.

Pateikdami naują lietuvių kalbos daiktavardžių linksniavimo tipų klasifikaciją, rem-

simės tų lingvistų darbais, kuriuose bandyta sudaryti naujas daiktavardžių ar veiksmožodžių klasės pagal natūraliąjį morfologiją (lotynų – Dressler 2001; rusų – Dressler, Gagarina 1999; lenkų – Dressler *et al.* 1995–1996, 1997; lietuvių – Savickienė 2003; vokiečių, lietuvių, turkų, vengrų, suomių, prancūzų, vokiečių – Dressler *et al.* 2004). Manome, kad reikšmingi ir svarbūs yra tų lietuvių kalbininkų darbai (Girdenis, Rosinas 1977; Valeckienė 1998; Zavadskaitė-Ivanauskienė 2000), kuriuose, atsižvelgiant į daiktavardžio gimines bei paradigmą tarpusavio panašumus, bandoma ne-tradiciskai klasifikuoti lietuvių kalbos daiktavardžio linksniavimo tipus.

Lietuvių kalbotyroje nėra gausu darbų, kuriuose būtų taikyta natūraliosios morfoligijos teorija, išskyrus Inetos Savickienės daktaro disertaciją „Lietuvio vaiko daiktavardžio morfologija“ (1999) bei monografiją *The Acquisition of Lithuanian Noun Morphology* (Savickienė 2003). Keliuose Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių kalbos katedros bakalauriniuose darbuose (Valentinaitė 2002; Kamandulytė 2003) taip pat mėginama peržvelgti daiktavardžio linksniavimo tipų klasifikaciją bei aptarti lietuvių kalbos daiktavardžio fleksijų produktyvumą.

Bandymas naujai pažvelgti į daiktavardžio linksniavimo tipų sandarą, sudaryti detalią daiktavardžio klasės sistemą, kuri parodytų lietuvių kalbos gramatinės sistemos sudėtingumą ir įvairumą, fleksijų ir prozodinių elementų ryšį, yra naudingas keliais aspektais. Pirmiausia dėl to, kad dabartinės lietuvių kalbos daiktavardžio linksniuočių schema be didelių pakitimų egzistuoja jau kelis šimtus metų (nuo Kleino gramatikos laikų). Antra, daiktavardžio linksniavimo tipų detali klasifikacija padėtų ne tik atskleisti linksniavimo sistemos visumą, nustatyti fleksinių klasės produktyvumą, bet ir leistų numatyti kalbos pokyčių tendencijas bei panagrinėti tų kitimų priežastis.

Šiame darbe atlikta statistinė analizė rodo, kokie yra linksniavimo tipų ir kirčiuocių santykiai, kokios kirčiuotės būdingos atitinkamos galūnės daiktavardžiams. Statistiniai duomenys pateikiami pagal *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* ketvirtąjį leidimą (2000). Jie daugeliu atvejų nėra visiškai tikslūs. Tam įtakos turi daug dalykų, pvz., homonimai: *vytis* (2) ‘raitas pasiuntinys’ (vyr. g.) ir *vytis* (4) ‘rykštė’ (mot. g.). Stengiasi tokius žodžius išrašyti į abi atitinkamų paradigmų grupes. Atmesti veiksmažodiniai abstraktai su priesagomis *-imas*, *-ymas*, *-umas* (iš viso 18,7 tūkst.; iš jų 1 kirčiuotės – apie 12 tūkst., 2 kirčiuotės – 6 tūkst.). DLKŽ yra apie 1,5 tūkstančio daiktavardžių su pažyma *dgs*. Tais atvejais, kai vartojama ir šių žodžių vienaskaita, žodžiai atmesti. Jeigu daiktavardis turi tik daugiskaitinių reikšmių, jis rašomas prie atitinkamos paradigmos daiktavardžių, pvz.: *sultys* prie *-is* mot. g.; *žirklės* prie *-ė* daiktavardžių. Žodynė yra daiktavardžių (dažniausiai veikėjų pavadinimai), kurių antraštinė forma yra tik vyriskoji giminė, tačiau vartojama ir moteriškoji giminė. Tokie moteriškosios giminės daiktavardžiai prirašyti prie atitinkamos galūnės klasės (beveik 1 tūkst. prie *-ia* ir beveik 2 tūkst. prie *-ė*). Tačiau kai kurių minėtų atvejų galėjome nepastebėti. Dėl tokio papildomo DLKŽ duomenų apdorojimo aprašomi duomenys gali ne visiškai sutapti su kitų autorų, pvz., ADLKŽ, duomenimis.

2. LIETUVIŲ KALBOS DAIKTAVARDŽIO LINKSNIAVIMO TIPAI

Lietvių kalbos daiktavardžiai pasižymi fleksijų įvairove ir linksniavimo sistemos sudėtingumu, todėl nėra paprasta sudaryti aišką ir išsamą linksniuočių klasifikaciją.

Pirmasis penkis linksniavimo tipus 1653 metais skyrė Danielius Kleinas (Kruopas 1957). Pagal daiktavardžių vienaskaitos vardininko, kilmininko ir naudininko galūnes jis nustatė penkias linksniuotes. Jonas Jablonskis savo 1922 metų gramatikoje (žr. Jablonskis 1922/1997) taip pat skiria penkias linksniuotes, tačiau joms priklaušantys daiktavardžiai turi kitokias galūnes nei Kleino skirtų linksniavimo tipų. Savo klasifikacijoje svarbiausiu rodikliu Jablonskis laiko vienaskaitos vardininko fleksiją. Jis taip pat teigia (Jablonskis 1922/1997: 19), jog „linksnių lytys skiriasi viena nuo kitos dažnai ir kirčiais“ ir pateikia įvairių kiekvienos linksniuotės kirčiavimo variantų pavyzdžių. Tai įdomi mintis, tačiau ilgą laiką jos nebuvo paisyta visose daiktavardžio linksniavimo tipų klasifikacijose.

Jablonskio sudaryta lietuvių kalbos daiktavardžio linksniuočių sistema pateikiama ir 1965 metais išleistoje *Lietuvių kalbos gramatikoje* (Ulydas, red., 1965). Joje linksniuotės aprašytos detaliau, akcentuojama ne tik vienaskaitos vardininko, bet ir vienaskaitos kilmininko galūnių reikšmė linksniuotei nustatyti.

Kaip ir Jablonskis, pagal vienaskaitos vardininko galūnę daiktavardžių linksniuotes skiria Alfredas Sennas (1966). Tačiau linksniuotes jis skirsto dar smulkiau, pagal dominuojantį požymį – vienaskaitos vardininko galūnę, giminę ar kamiengali. Vėliau lietuvių kalbos daiktavardžiai imti klasifikuoti pagal kamiengalius, kurie lengviausiai nustatomi pagal daugiskaitos naudininko formą – balsį, einantį prieš galūnės prie-balsius *-ms* (Ambrasas, red., 1997: 69).

Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje (1997) skiriama penkios linksniuotės: (*i*)*a*, (*i*)*u*, (*i*)*o*, ē ir *i*. Kiekvienoje linksniuotėje pagal atskirų linksnių formų ypatybes skiriama linksniavimo paradigmų. Ši klasifikacija yra aiškesnė ir detalesnė už Kleino sudarytą linksniuočių sistemą. Labai svarbus paradigmų, apimantį tik vieną kurią nors giminę, išryškinimas linksniuotės viduje, nes lietuvių kalbos daiktavardžiai turi giminės kategoriją, o nėra ja kaitomi kaip skaičiumi ar linksniu. Ši klasifikacija yra ir paprastesnė, kadangi norint nustatyti linksniuotę užtenka vieno daugiskaitos naudininko linksnio. Joje daiktavardžių fleksijos suklasifikuotos aiškiau nei Jablonskio ir Senno darbuose, nes skirtingos fleksijos nepriskiriamos vienai klasei.

Sudėtingesnę, bet išsamesnę ir detalesnę daiktavardžio linksniavimo sistemą sudarė Adelė Valeckienė (1998). Anot jos, kai kurių skirtingų kamienų daiktavardžiai turi panašias galūnių sistemas, o kartais atvirkščiai – to paties kamieno daiktavardžiai skiriiasi kuriomis ne kuriomis galūnėmis (Valeckienė 1998: 319). Valeckienės pateiktas skirstymas artimas klasifikacijai pagal natūraliosios morfologijos teoriją, nes čia atsižvelgiama į paradigmų tarpusavio panašumus. Pagal daiktavardžio kamienus bei galūnių sistemų panašumą ji skiria tris linksniavimo tipus ((*i*)*a*; (*i*)*o*, ē ir (*i*)*u*, *i*, *en*, *er*, *es*) ir pagal kamienus skirsto juos į paradigma. Tačiau šioje klasifikacijoje komplikuotai atrodo trečiasis linksniavimo tipas – prie jo priskirta įvairių kamienų daiktavardžių, be to, į jį patenka abiejų gimininių žodžiai. Pirmuosius du tipus Valeckienė skiria rem-

damasi kamienų ir galūnių panašumu, o prie trečiojo tipo priskiria visus ne tokius produktyvius ir dažnus daiktavardžio linksniavimo tipus jau neatsižvelgdama į panašumus paradigmos viduje. Todėl trečiojo tipo galūnės labai įvairios, kai kurios paradigmos beveik visai nesusijusios, pvz.: aštuntoji ir keturioliktoji – tą pačią fleksiją, besiskiriančią minkštumu, turi tik vienaskaitos naudininko ir daugiskaitos kilmininko, galininko, vietininko formos; devintoji ir tryliktoji – tik daugiskaitos kilmininko fleksijos yra vienodos, besiskiriančios vien minkštumu. Neaiškus ir kamienų (*i*)_o bei ē skyrimas vienam linksniavimo tipui – visose formose fleksijos skirtingos.

Aleksas Girdenis ir Albertas Rosinas (1977) daiktavardžio linksniavimo tipus klasifikuja atsižvelgdam i diachroninius tyrinėjimus bei vienų linksniavimo tipų įtaką kitiems. Jie nustato, kad vienų kamienų žodžiai daro įtaką tik tam tikrų kamienų žodžiams (pvz., *a* kamienas – *u* kamienui). Taigi Girdenis ir Rosinas (1977: 338) pabrėžia, jog egzistuoja ne tik sąlyginė, bet ir natūrali linksniavimo tipų hierarchija, kurią galima nustatyti pagal skirtinį paradigmą sutampančių galūnių dažnumą. Svarbu tai, kad autoriai pavartoja *hierarchijos* terminą, tuo pabrėždami, jog ne visi linksniavimo tipai yra vienodai paplitę ir produktyvūs. Kitų lietuvių kalbininkų darbuose buvo vartojamas terminas *sistema*, neatsižvelgiant į netolygų linksniavimo tipams priklausanti žodžių paplitimą. Girdenis ir Rosinas sudarė hierarchinio grupavimo medį, kuriame skiriami trys linksniavimo tipai. Jie smulkiai skirstomi pagal kamienus. Visgi Girdenis ir Rosinas skirtinges galūnes turinčias paradigmą, jei jos panašios, priskiria vienai grupei (pvz., *u* ir *iu*, *Cm* ir *Cf* kamienų). Skirtingai nei Valeckienė, jie atskiria (*i*)_a ir *e* kamienų daiktavardžius. Remdamiesi hierarchinio grupavimo metodu, Girdenis ir Rosinas (1977: 342) nustato, jog pagal paplitimą linksniavimo tipai išsiesto taip: moteriškasis, vyriškasis, mišrusis.

Šiame darbe, kaip ir Girdenio bei Rosino sudarytoje daiktavardžio linksniavimo tipų klasifikacijoje, bus vartojamas *hierarchinio medžio* terminas. Nors Girdenis ir Rosinas, kaip pabrėžiama natūraliosios morfologijos teorijoje, atsižvelgia į paradigmą panašumus, galūnių sutapimus ir vienų linksniavimo tipų įtaką kitiems, šioje analizėje bus bandoma sudaryti dar detalesnę klasifikaciją, atsižvelgiant į mažiausius paradigmų skirtumus, nes būtent jie lemia fleksijų perėjimą iš vienos paradigmos į kitą ar netaisyklingą jų pavartojimą kalbėjimo procese.

Klasifikuojant lietuvių kalbos daiktavardžius, šiame darbe sudaromi du hierarchiniai medžiai, kurių skiriamasis požymis – gramatinė giminės kategorija. Ankstesnėse klasifikacijose neišvengta abiejų giminų painiojimo vienoje klasėje, kuris apsunkina daiktavardžio linksniavimo tipų įvairovęs ir sistemiškumo suvokimą. Taigi lietuvių kalbos daiktavardžiai čia teikiamoje klasifikacijoje pirmiausia pagal giminės skirstomi į didžiausias klases – makroklasses.

I klasses lietuvių kalbos daiktavardžiai skirstomi pagal teminį žymeklį – vienaskaitos vardininko galūnę. Fleksijos kaip teminio žymeklio pasirinkimas patogus, nes visi lietuvių kalbos daiktavardžiai turi kamienines fleksijas (angl. *stem-based inflection*), kurios, anot Dresslerio (1995–1996: 5), egzistuoja tuo atveju, kai prie šaknies pridedamas tam tikras teminis žymeklis. Tačiau iškyla problema – ar fleksijai priskirti kamiengali. Valeckienė (1998: 294–295) teigia, jog nepaisant to, kad „veiksmažodžių kamiengalių kaip atskirų fleksinių morfemų skyrimas leidžia supaprastinti veiksma-

žodžių fleksijos aprašą“, geriau veiksmažodžių kamiengalius priskirti prie galūnių, nes tokia fleksija kompleksiškai žymėtų visas tris kategorijas: laiką, asmenį, skaičių. Vardažodžių kamiengaliai yra labiau susilieję su galūnėmis. Jie žymi vardažodžių giminės kategoriją, nors ir ne visada nuosekliai (Valeckienė 1998: 295). Giminę žymi kamiengaliai: (*i*)*a* ir *u* kamienų daiktavardžiai – vyriškosios giminės; (*i*)*o* ir *ē* – dažniausiai moteriškosios (yra išimčių); *i* kamieno – ir vyriškosios, ir moteriškosios. Galūninis formantas žymi skaičių ir linksnį. Taigi šiame darbe daiktavardžiai bus klasifikuojami ne vien pagal kamienus ar galūninius formantus, bet ir pagal kamienines fleksijas (kamiengalis + galūninis formantas).

Daiktavardžio linksniavimo tipų klasifikacijai svarbus *ikoniškumo* požymis. Vienai klasei priklauso tokios subklasės, kurios turi didelį ikoniškumo laipsnį – daug sutampančių fleksijų. Taigi daiktavardžio klasės, subklasės ir subsubklasės susietos pagal tam tikrą panašumo indikatorių – sutampančių fleksijų paradigmose skaičių. Daiktavardžio klasės išdėstomas pagal hierarchinio medžio metodą, kur, leidžiantis nuo aukščiausios pakopos iki žemiausios, egzistuoja *paveldimumo* principas (Dressler, Gagaria 1999: 755), t. y. pagrindinę aukštėsnės klasės ypatybę turi žemesnės klasės.

Daiktavardžio linksniavimo tipų klasifikacijoje skiriama ir žemiausioji – mikroklasių – grandis. Joje pavaizduota smulkiausių fleksinių klasų (subsubklasių arba subklasių) įvairovė pagal akcentinius ir priebalsinius kitimus.

Mikroklasių kiekybinis produktyvumas aptariamas toliau, tačiau jis matomas ir patiktose hierarchinių medžių schemose (žr. 1 ir 2 schemą) bei prieduose esančiose lentelėse, kuriose pavaizduota lietuvių kalbos daiktavardžio linksniavimo tipų klasifikacija, pateikta detali akcentinių paradigmų, morfonologinių variantų statistika.

Analizuojant medžiagą, remtasi trimis pavyzdžių formomis – vienaskaitos vardininko, daugiskaitos naudininko ir daugiskaitos galininko. Vienaskaitos vardininkas ir daugiskaitos naudininkas svarbūs nustatant linksniavimo tipą, o daugiskaitos galininkas kartu su daugiskaitos naudininku – nustatant mikroklasses, atitinkančias lietuvių kalbos kirčiuotes. Kai kurioms mikroklašėms prireikė ir ketvirtosios formos, kurioms kamiene vyksta morfonologiniai kitimai.

2.1. Vyriškosios giminės makroklašė

Klasei -(*i*)*as*, -*is/-ys* priklauso daiktavardžiai, vienaskaitos vardininke turintys skirtinges galūnes -*as*, -*ias*, -*is*, -*ys*, o daugiskaitos naudininke -(*i*)*ams*. Tai gausiausia klasė: jai priklauso beveik pusę visų daiktavardžių (apie 14 tūkst., be veiksmažodinių abstraktų su -*imas*, -*ymas*, -*umas*). Fleksijas -*as* ir -*ias* (7,3 tūkst., t. y. 28 % visų daiktavardžių) galime priskirti vienai subklasei, nes jos skiriasi balsio eile (arba šaknies galinio priebalsio minkštumu), dviskiemene subsubklasės -*ias* vienaskaitos vietininko forma bei vienaskaitos šauksmininko forma (žr. 1 lentelę). Dėl balsio eilės skirtumo minėtos fleksijos priklauso skirtingoms subsubklasėms. Šauksmininko formų skirtumai néra reikšmingi, nes jų pasitaiko net ir subsubklasės -*as* (*klausime*, *tėvai*) bei subsubklasės -*ias* (*kely*, *kirpéjau*, *elni*) viduje.

Antrają subklasę sudaro galūnes -*is* ir -*ys* turintys žodžiai (6,5 tūkst., arba 25 % visų daiktavardžių). Linksniavimo paradigmose šios fleksijos visiškai sutampa, skি-

riasi tik vienaskaitos vardininko ir šauksmininko galūnės balsio ilgumu. Svarbu tai, kad ne visi vyriškosios giminės daiktavardžiai, turintys atitinkamą teminį žymeklį – vienaskaitos vardininko galūnę *-is*, – priklauso subklasei *-is/-ys*. Tokie daiktavardžiai, kurie vienaskaitos vardininke turi galūnę *-is*, o daugiskaitos naudininke *-ims* (*dantis*, *dantims*), skiriami *nevientisajai moteriškosios giminės makroklasei* (angl. *Macroclass of default Feminine Gender*). Tokį giminės kriterijaus nepaisymą lemia natūraliosios morfologijos principas: atsižvelgti į kalbos įsisavinimo ir išmokimo natūralumą, ikoniškumo ir paprastumo požymius. Moteriškosios giminės klasės *-is* daiktavardžiai beveik visose formose ikoniški vyriškosios giminės klasės *-is* daiktavardžiams, daugiskaitos naudininke turintiems fleksiją *-ims* (skiriasi tik vienaskaitos naudininko galūnė: *žuviai* / *dančiu*). Taigi paprasčiau išmokti ar įsisavinti šią klasę daiktavardi- nę sistemą tapatinant ar lyginant jų galūnes.

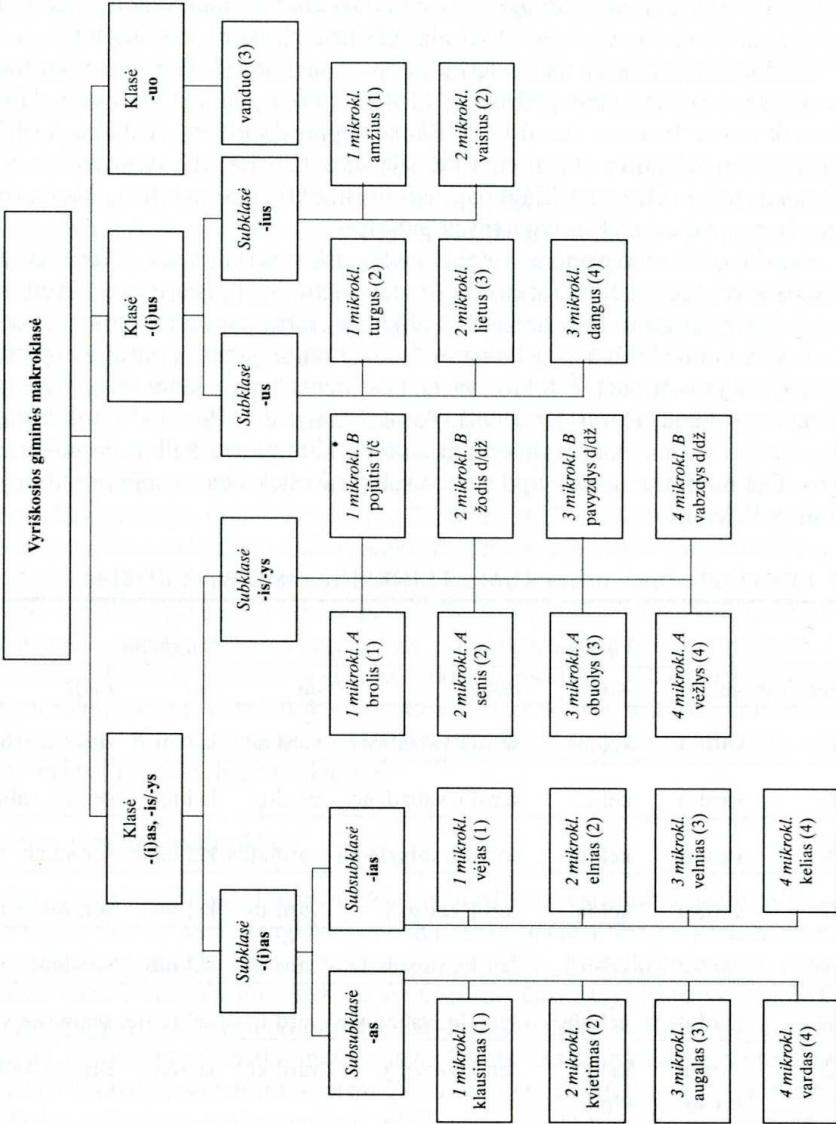
Pagal ikoniškumo principą vienai klasei priskirtos subklasės *-(i)as* ir *-is/-ys* yra identiškos savo daugiskaitos formomis, o vienaskaitoje skiriasi tik vardininko ir galininiko linksnių formos. Toks nedidelis subklasių skirtumas turi įtakos kalbos išmokimui ir įsisavinimui. Dažnai šių linksnių formos painiojamos (vietoj *elniq* sakoma *elni*, vietoj *žvejys* – *žvejas*). Šitokios variacijos labai dažnos kalbose, turinčiose turtingą fleksinę sistemą (Dressler 1998). Anot Jakulytės (1996: 195), tokie morfologijos lygmens reiškiniai, kaip kamienų ar galūnių kitimas, yra kalbos paprastinimo apraškos. Dėl natūralumo principio vienos subklasės fleksijos vartojamos vietoj kitos subklasės fleksijų.

1 LENTELĖ. *-(i)as*, *-is/-ys* KLASĖS LINKSNIAVIMO PAVYZDŽIAI¹

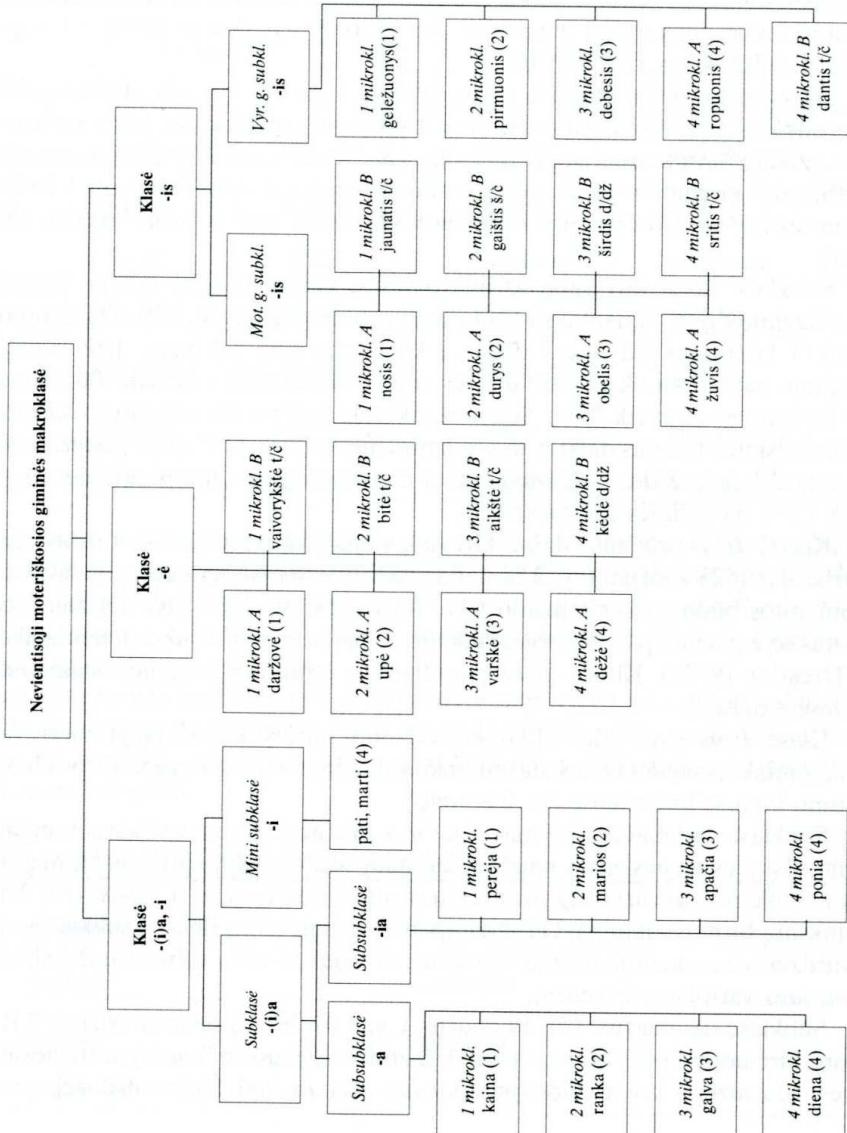
Vienaskaita			Daugiskaita		
Subklasės <i>-as</i>	<i>-ias</i>	<i>-is/-ys</i>	<i>-as</i>	<i>-ias</i>	<i>-is/-ys</i>
<i>V.</i>	<i>vard-as</i>	<i>kel-ias</i>	<i>sen-is</i> , <i>vabzd-ys</i>	<i>vard-ai</i>	<i>kel-iai</i>
<i>K.</i>	<i>vard-o</i>	<i>kel-io</i>	<i>sen-io</i> , <i>vabzdž-io</i>	<i>vard-ų</i>	<i>kel-ių</i>
<i>N.</i>	<i>vard-ui</i>	<i>kel-iui</i>	<i>sen-iui</i> , <i>vabzdž-iui</i>	<i>vard-ams</i>	<i>kel-iams</i>
<i>G.</i>	<i>vard-ą</i>	<i>kel-ią</i>	<i>sen-į</i> , <i>vabzd-į</i>	<i>vard-us</i>	<i>kel-ius</i>
<i>In.</i>	<i>vard-u</i>	<i>kel-iu</i>	<i>sen-iu</i> , <i>vabzdž-iu</i>	<i>vard-ais</i>	<i>kel-iais</i>
<i>Vt.</i>	<i>vard-e</i>	<i>kel-yje</i>	<i>sen-yje</i> , <i>vabzd-yje</i>	<i>vard-uose</i>	<i>kel-iuose</i>
<i>Š.</i>	<i>vard-e</i> <i>tėv-ai</i>	<i>kel-y</i> <i>eln-i,</i> <i>vėj-au</i>	<i>sen-i</i> , <i>vabzd-y</i>	<i>vard-ai</i>	<i>kel-iai</i>
					<i>sen-iai</i> , <i>vabzdž-iai</i>

¹ Linksnių formų skirtumai paryškinti.

1 SCHEMA. VYRIŠKOSIOS GIMINĖS MAKROKLASĖS HIERARCHINIS MEDIS
(SKAIČIUS SKLIAUSTELIUOSE RODO KIRČIUOTE).

2 SCHEMA. NEVIENTISOS MOTERIŠKOSIOS GIMINĖS MAKROKLASĖS HIERARCHINIS MEDIS
(SKAIČIUS SKLIAUSTELIUOSE RODO KIRČIUOTE).

Subsubklasės *-as*, *-ias* ir subklasė *-is/-ys* skirstomos į smulkiausius vienetus – mikroklasses, kurios nustatomos pagal akcentinius kitimus. Subsubklasei *-as* priklauso daug žodžių (6,4 tūkst., be veiksmažodynų abstraktų, t. y. 25 % visų daiktavardžių), jie skirstomi į keturias mikroklasses, atitinkančias keturias lietuvių kalbos kirčiuotes. Gausiausios yra pirmoji ir antroji²: 4 a. p. (0,5 %) : 3 a. p. (9 %) : 1 a. p. (30 %) : 2 a. p. (60,5 %) = 1 : 2 : 6 : 10.

Subsubklasė *-ias* nėra tokia gausi (944 žodžiai, t. y. 4 % visų daiktavardžių). Šioje subsubklasėje akivaizdžiai dominuoja 1 kirčiuotės mikroklašė, kurią sudaro daugiausia veikėjų pavadinimai su priesagomis *-ėjas*, *-ojas*, *-tojas*. Tik 20 daiktavardžių yra ne pirmosios kirčiuotės: 16 antrosios kirčiuotės (pvz.: *galvijas*, *šalavijas*), 1 trečiosios kirčiuotės (*velnias*), 6 ketvirtosios kirčiuotės (*kraujas*, *svečias*, *kelias*, *pelejai*, *klijai*, *kapojai*).

Subklasė *-is/-ys* turi keturias mikroklasses, kurios atitinka keturis lietuvių kalbos kirčiavimo tipus. Variantai su trumpuoju galūnės balsiu gali būti tik šaknинio kirčiavimo (1 kirčiuotės yra apie 3 tūkst., 2 kirčiuotės apie 2,2 tūkst. daiktavardžių), o su ilguoju balsiu esti tik galūninio kirčiavimo (3 kirčiuotės – beveik 900 daiktavardžių³, 4 kirčiuotės – beveik 300). Šios mikroklašės turi po du variantus, skiriamus pagal priebalsinius kitimus daiktavardžio kamienuose (*t* virsta č', pvz.: *pojūtis*, *pojūčiams*; *d* virsta dž', pvz.: *žodis*, *žodžiams*). Tokią morfonologinę kaitą patiria beveik pusė *-is* ir tik 12 % *-ys* galūnės daiktavardžių.

Klasei *-(i)us* priklauso daiktavardžiai, vienaskaitos vardininke turintys galūnes *-us* arba *-ius* (523 žodžiai, t. y. 2 % daiktavardžių). Šiai klasei būdingos savitos fleksijos, nulemtos būdingo kamiengallo *(i)u*. Toks reiškinys, kai viena fleksinė forma lemia kitas toje pačioje paradigmoje, vadinas paradigmę struktūrą lemiančiu veiksniniu (Dressler 1997a). Klasės *-(i)us* paradigmę struktūrą lemiančio kamieno *u* kitose klasėse nėra.

Klasė *-(i)us* skyla į dvi subklases *-us* ir *-ius*, kurios skiriasi daugiskaitos vardininko, naudininko, įnagininko ir šauksmininko galūnėmis bei šaknies galinio priebalsio minkštumu kituose linksniuose (žr. 2 lentelę).

Subklasė *-us* labai skiriasi nuo *-(i)as* ir *-is/-ys*, nes čia nėra visiškai sutampančių galūnių, išskyrus vienaskaitos naudininką, daugiskaitos kilmininką, galininką ir vietinininką. Subklasė *-ius* turi daug panašumų su subklasėmis *-(i)as* ir *-is/-ys*: visų daugiskaitos linksnių formos sutampa. Dėl sutampančių daugiskaitos fleksijų subklasės *-ius* daiktavardžiai vienaskaitoje dažnai vartojami su *-(i)as* ir *-is/-ys* subklasių fleksijomis (vietoj *vaisiaus* vartojama ir *vaisio*).

Subklasė *-us* negausi (tik 19 žodžių, t. y. 0,07 % visų daiktavardžių): 7 iš jų antrosios kirčiuotės (pvz.: *turgus*, *cukrus*), 2 žodžiai (*sūnus* ir *lietus*) yra trečiosios kirčiuotės, 10 žodžių – ketvirtosios (pvz.: *medus*, *alus*, *midus*). Šioje subklasėje yra daug de-

² Simboliu „a. p.“ žymima akcentinė paradigma, arba kirčiuotė. Kairėje lygibės pusėje nurodomos kirčiuotės, dešinėje – jų santykiai pagal žodžių gausą. Santykiai čia apvalinami iki sveiko skaičiaus. Tokią lygybę reikėtų skaičyti taip: 3 kirčiuotės žodžių yra tris kartus daugiau nei ketvirtosios, 1 kirčiuotės – 6 kartus, 2 kirčiuotės – 10 kartų.

³ Čia dar galima būtų pridėti beveik 100 žodžių, kurių kirčiavimas nenusistovėjęs.

fektivių paradigmą – turinčių tik vienaskaitinę (*cukrus, alus*) ar tik daugiskaitinę (*pietūs*) formą.

2 LENTELĖ. -(i)us KLASĖS LINKSNIAVIMO PAVYZDŽIAI

<i>Subklasės</i>	<i>Vienaskaita</i>	<i>Daugiskaita</i>		
	<i>-us</i>	<i>-ius</i>	<i>-us</i>	<i>-ius</i>
<i>V.</i>	turg-us	amž-ius	turg- ūs	amž- iai
<i>K.</i>	turg-aus	amž-iaus	turg- ų	amž- ių
<i>N.</i>	turg-ui	amž-iui	turg- ums	amž- iams
<i>G.</i>	turg- ų	amž- ių	turg-us	amž-ius
<i>In.</i>	turg-umi	amž-iumi	turg- umis	amž- iais
<i>Vt.</i>	turg-uje	amž-iuje	turg-uose	amž-iuose
<i>Š.</i>	turg-au	amž-iau	turg- ūs	amž- iai

Subklasei *-ius* priklauso daugiau žodžių nei *-us* (504, t. y. 2 % visų daiktavardžių). Šioje subklasėje dominuoja šakninio kirčiavimo (1 ir 2 kirčiuotės) daiktavardžiai: 186 žodžiai yra pirmosios kirčiuotės (pvz.: *rytojus, kriterijus*), 314 – antrosios (pvz.: *bal-džius, vaisius, pavojus*). I DLKŽ yra įrašyti 3 tarminiai žodžiai: 3^b *atlajus* ir 4 kirčiuotės *vedlius* ir *tanius*.

Klasė *-uo* neskirstoma į subklases. Visi jai priklausantys vyriškosios giminės daiktavardžiai yra vieno tipo (žr. 3 lentelę). Tai negausi klasė: jai priklauso tik 65 žodžiai (0,2% visų daiktavardžių). Visi jie yra trečiosios kirčiuotės, skiriasi tik negalinio kirčiuoto skiemens priegaide.

3 LENTELĖ. -uo KLASĖS LINKSNIAVIMO PAVYZDYS

	<i>Vienaskaita</i>	<i>Daugiskaita</i>
<i>V.</i>	vand-uo	vanden-ys
<i>K.</i>	vand-ens	vanden- ų
<i>N.</i>	vanden-iui	vanden-ims
<i>G.</i>	vanden- į	vanden-is
<i>In.</i>	vanden-iu	vanden-imis

3 LENTELĖS TĘSINYS

	<i>Vienaskaita</i>	<i>Daugiskaita</i>
<i>Vt.</i>	vanden-yje	vanden-yse
Š.	vanden-ie	vanden-ys

Lietvių kalboje yra tokų vyriškosios giminės daiktavardžių, kurių negalima pri-skirti né vienam linksniavimo tipui. Jie morfologiškai, prozodiniai elementais arba morfonologiškai skiriasi nuo visų kitų daiktavardžio paradigmų. Tokių daiktavardžių paradigmose vadinamos *izoliuotomis*. Tai vyriškosios giminės daiktavardžiai *šuo*, *mėnuo*, *viešpats*, *žmogus* (žr. 4 lentelę).

4 LENTELĖ. VYRIŠKOSIOS GIMINĖS IZOLIUOTŲ PARADIGMŲ

LINKSNIAVIMAS

	<i>Vienaskaita</i>			
<i>V.</i>	š-uo	mén-uo	viešpat-s	žmog-us
<i>K.</i>	šun-s	ménēs-io	viešpat-ies	žmog-aus
<i>N.</i>	šun-iui	ménēs-iui	viešpač-iui	žmog-ui
<i>G.</i>	šun-į	ménēs-į	viešpat-į	žmog-ų
<i>In.</i>	šun-imi	ménēs-iu	viešpat-imi	žmog-umi
<i>Vt.</i>	šun-yje	ménēs-yje	viešpat-yje	žmog-uje
Š.	šun-ie	ménēs-ie	viešpat-ie	žmog-au

	<i>Daugiskaita</i>			
<i>V.</i>	šun-ys	ménēs-iai	viešpač-iai	žmon-ės
<i>K.</i>	šun-ų	ménēs-ių	viešpač-ių	žmon-ių
<i>N.</i>	šun-ims	ménēs-iams	viešpač-iams	žmon-ėms
<i>G.</i>	šun-is	ménēs-ius	viešpač-ius	žmon-es
<i>In.</i>	šun-imis	ménēs-iaiſ	viešpač-iaiſ	žmon-ėmis
<i>Vt.</i>	šun-yse	ménēs-iuose	viešpač-iuose	žmon-ėse
Š.	šun-ys	ménēs-iai	viešpač-iai	žmon-ės

Daiktavardžio *šuo* (4 kirčiuotė) linksniavimas panašus į -uo klasės linksniavimą. Todėl gramatikose įprasta ši daiktavardžių skirti prie daiktavardžių *akmuo*, *vanduo*. Valeckienė (1998: 320) ji priskiria dyliktajai paradigmai, skiriamai pagal (e)n kamieną, o Vytautas Ambrazas, red. (1997: 77) – vienuoliktajai paradigmai pagal fleksiją -uo. Tačiau šių daiktavardžių fleksijos sutampa tik vienaskaitos vardininke (*akmuo* / *šuo*), kituose linksniuose vyriškosios giminės klasės -uo daiktavardžių fleksijoms priklauso kamiengalis -e, kurio izoliuota paradigma *šuo* neturi (*akmens* / *šuns*, *akmeniui* / *šuniui*).

Daiktavardis *mėnuo* (1 kirčiuotė), išskyrus vienaskaitos vardininką, linksniuoja mas pagal subklasės -is/-ys paradigmą (*mėnuo* / *brolis*, *mėnesio* / *brolio*, *mėnesiui* / *broliui*...). Dėl skirtingos vienaskaitos vardininko fleksijos jis laikytinas izoliuota paradigma.

Daiktavardžio *viešpats* fleksijų paradigma labai paini. Šio daiktavardžio vienaskaitos vardininko forma turi tik jai vienai būdingą fleksiją -s. Kitos vienaskaitos fleksijos atitinka vyriškosios giminės subklasės -is (nevientisoji moteriškosios giminės makroklasė) fleksijas (*viešpaties* / *danties*, *viešpačiui* / *danciui*...). Šios subklasės vienaskaitos fleksijos būtų identiškos daiktavardžio *viešpats* fleksijoms, jei jų laikytume su trumpėjusia daiktavardžio *viešpatis* forma. Tačiau žodžio *viešpats* daugiskaitos fleksijos sutampa su klasės -(i)as, -is/-ys fleksijomis (*viešpačiai* / *keliai*, *viešpačių* / *kelių*, *viešpačiams* / *keliams*...). Todėl Alfredas Sennas (1966: 130) šį daiktavardį laiko mišrijo linksniavimo tipo.

Daiktavardis *žmogus* taip pat linksniuojamasis mišriai. Jo vienaskaitos galūnės atitinka subklasės -us galūnes (*žmogus* / *medus*, *žmogaus* / *medaus*, *žmogų* / *medų*...), o daugiskaitos – -ė fleksijas (*žmonės* / *katės*, *žmonių* / *kačių*, *žmonėms* / *katėms*...). Artūras Judžentis (2002: 40) šio daiktavardžio nepriskiria nei vyriškajai, nei moteriškajai giminėi, o laiko jį heterogeniniu.

2.2. Nevientisoji moteriškosios giminės makroklasė

Klasei -(i)a, -i priskiriamų daiktavardžių (beveik 5,4 tūkst. žodžių, t. y. 21 % visų daiktavardžių) vienaskaitos vardininko formos turi galūnes -a, -ia, -i. Ši klasė skirstoma į dvi subklases -(i)a ir -i, o subklasę -(i)a – į subsubklases -a ir -ia, besiskiriančias tik balsio eile arba šaknies galinio priebalsio minkštumu. Subklasių -a ir -i fleksijos pasižymi dideliu ikoniškumo laipsniu: jos sutampa net šešiuose linksniuose, skiriiasi tik vienaskaitos vardininko ir šauksmininko forma (žr. 5 lentelę).

Giminės požiūriu -a subsubklasė gausi (beveik 3,4 tūkst. žodžių, t. y. 13 % visų daiktavardžių), tačiau nevienalytė: DLKŽ 12 žodžių teikiami kaip vyriškosios giminės, pvz.: *maršalka*, *vaidila*, *viršila*, *vaivada*, *barzdyla*, ir 265 žodžiai – kaip bendrosios giminės, pvz.: *mušeika*, *persona*, *nebrendila*, *neklauzada*, *namisėda*⁴, o visi kiti yra moteriškosios giminės.

⁴ Šioje klasifikacijoje atskirai neskyrėme tokų klasių, subklasių ar mikroklasių, kurios turėtų visiškai sutampačias formas, o tik skirtūsi semantiniu ar sintaksiniu giminės skyrimo kriterijumi.

5 LENTELĖ. -(i)a, -i KLASĖS LINKSNIAVIMO PAVYZDŽIAI

	Vienaskaita			Daugiskaita			
	Subklasės	-a	-ia	-i	-a	-ia	-i
V.	kain-a	pon-ia		mart-i	kain-os	ponios	marč-ios
K.	kain-os	pon-ios		marč-ios	kain-ų	pon-ių	marč-ių
N.	kain-ai	pon-iai		marč-ai	kain-oms	pon-ioms	marč-ioms
G.	kain-ą	pon-ią		marč-ią	kain-as	pon-ias	marč-ias
In.	kain-a	pon-ia		marč-ia	kain-omis	pon-iomis	marč-iomis
Vt.	kain-oje	pon-ioje		marč-ioje	kain-ose	pon-iose	marč-iose
Š.	kain-a	pon-ia		mart-i	kain-os	pon-ios	marč-ios

Subklasė -a turi keturias mikroklases, atitinkančias keturias lietuvių kalbos kirčiuotes. Šakninio kirčiavimo daiktavardžių net tris kartus daugiau nei galūninio: 4 a. p. (13 %): 3 a. p. (13 %) : 2 a. p. (21 %) : 1 a. p. (43 %) = 1 : 1 : 2 : 4.

Subklasė -ia irgi gan gausi: ją sudaro beveik 2 tūkst. žodžių (8 % daiktavardžių). Ji taip pat turi keturias skirtingo gausumo mikroklases: 3 a. p. (1 %) : 4 a. p. (2 %) : 2 a. p. (6 %) : 1 a. p. (91 %) = 1 : 2 : 5 : 83.

Subklasei -i priklauso tik du žodžiai – *marti*, *pati*, – todėl ji vadinama mini subklase. Daiktavardis *pati* šiandieninėje kalboje retai vartojamas, jį pakeitė daiktavardis *žmona*. Tai rodo, jog greit iš šios mini subklasės gali likti tik izoliuota paradigma *marti*. Mini subklasės -i nykimą rodo ir dažnas fleksijos -i vienaskaitos vardininko keitimas subklasės -(i)a fleksija (*marčia*, *pačia*). Abu žodžiai yra ketvirtosios kirčiuotės.

Klasei -e priklauso moteriškosios (beveik 6 tūkst., 23 % visų daiktavardžių), vyriškosios (4 žodžiai) ir bendrosios (19 žodžių) giminės daiktavardžiai, tačiau, kaip jau buvo minėta, mus domina tik moteriškosios giminės daiktavardžiai, nes kitų giminėų daiktavardžių formos yra visiškai identiškos moteriškajai giminei (žr. 6 lentelę).

Moteriškosios giminės -e subklasė gausiausia iš visų moteriškosios giminės klasėi. Visi šios subklasės daiktavardžiai skirstytini į keturias mikroklases, skiriamas pagal kirčiavimo tipus. Iš beveik 6 tūkst. šios subklasės daiktavardžių tik 185 yra 3 kirčiuotės ir 202 ketvirtosios, visi kiti yra šakninio kirčiavimo: 3 a. p. (3 %) : 4 a. p. (3 %) : 1 a. p. (45 %) : 2 a. p. (49 %) = 1 : 1 : 15 : 16.

Šios mikroklasės turi po du variantus, skiriamus pagal priebalsinius kitimus kamienuose (*vaivoryštė* / *vaivorykštę*, *bitė* / *bičių*, *aikštė* / *aikščių*, *kėdė* / *kėdžių*). Tokius morfonologinius pakitimų patiria ketvirtadalis šios subklasės daiktavardžių (1 kirčiuotės – 15 %, 2 kirčiuotės – 35 %, 3 kirčiuotės – 23 %, 4 kirčiuotės – 12 %).

6 LENTELĖ. -ė KLASĖS LINKSNIAVIMO PAVYZDŽIAI

		Vienaskaita		Daugiskaita
Subklasės	<i>mot. gim. -ė</i>	<i>vyr. gim. -ė</i>	<i>mot. gim. -ė</i>	<i>vyr. gim. -ė</i>
<i>V.</i>	bit-ė	déd-ė	bit-ės	déd-ės
<i>K.</i>	bit-ės	déd-ės	bič-ių	dédž-ių
<i>N.</i>	bit-ei	déd-ei	bit-ėms	déd-ėms
<i>G.</i>	bit-ę	déd-ę	bit-es	déd-es
<i>In.</i>	bit-e	déd-e	bit-ėmis	déd-ėmis
<i>Vt.</i>	bit-ėje	déd-ėje	bit-ėse	déd-ėse
<i>Š.</i>	bit-e	déd-e	bit-ės	déd-ės

4 vyriškosios giminės žodžiai priklauso antrajai kirčiuotei. Jie žymi vyriškosios lyties asmenis (*dédė, tété, ciucé, dailidé*).

DLKŽ kaip bendrosios giminės teikiami 19 daiktavardžių gali būti visų 4 kirčiuotų, p.vz.: *garsenybė* (1 kirčiuotė), *tauskalynė* (2 kirčiuotė), *mémé* (4 kirčiuotė), *spiegelė* (3^b kirčiuotė).

Klasei *-is* priklauso beveik ikoniškos moteriškosios (245 žodžiai, t. y. 1 % visų daiktavardžių), vyriškosios (24 daiktavardžiai) giminės daiktavardžiai (žr. 7 lentelę).

7 LENTELĖ. -is KLASĖS LINKSNIAVIMO PAVYZDŽIAI

		Vienaskaita		Daugiskaita
Subklasės	<i>mot. gim.</i>	<i>vyr. gim.</i>	<i>mot. gim.</i>	<i>vyr. gim.</i>
<i>V.</i>	nos-is	ropuon-is	nos-ys	ropuon -ys
<i>K.</i>	nos-ies	ropuon -ies	nos-ių	ropuon -ių
<i>N.</i>	nos-iai	ropuon -iui	nos-ims	ropuon -ims
<i>G.</i>	nos-į	ropuon -į	nos-is	ropuon -is
<i>In.</i>	nos-imis	ropuon -imi	nos-imis	ropuon -imis
<i>Vt.</i>	nos-yje	ropuon -yje	nos-yse	ropuon -yse
<i>Š.</i>	nos-ie	ropuon -ie	nos-ys	ropuon -ys

Tik vienaskaitos naudininko fleksija skiria moteriškosios giminės subklasę nuo vyriškosios giminės subklasės (*nosiai / ropuoniui*). Dėl tokio didelio ikoniškumo laipsnio vyriškosios giminės subklasė -is priskiriama nevientisajai moteriškosios giminės makroklasės -is klasei.

Moteriškosios giminės subklasė -is turi tris dominuojančias mikroklases. Pirmoji sutampa su pirmaja kirčiuote (50 daiktavardžių). Ji turi du variantus: 39 žodžių kamienė vyksta priebalsiniai kitimai (*kliūtis / kliūčiu*). Gausesnė trečiosios kirčiuotės mikroklasė, kurioje beveik visi daiktavardžiai (iš 94 net 84) patiria kamieno galinių priebalsių *t*, *d* kaitą. Ketvirtajai kirčiuotei priklauso 99 daiktavardžiai (iš jų 76 patiria morfonologinę priebalsių kaitą). Tik du šios subklasės žodžiai yra 2 kirčiuotės: *gaištis, slistis*.

Iš vyriškosios giminės -is klasės daiktavardžių daugiausia (19 iš 24) yra 3 kirčiuotės, pvz.: *žvéris, debesis*, po vieną 1 (*geležuonys*) ir 2 (*pirmuonys*) kirčiuotės, 3 žodžiai teikiami kaip 4 kirčiuotės: *petys, ropuonis, dantis*. Pastarojo žodžio šaknies priebalsis patiria morfonologinę kaitą: *dantis / dančiu*.

Kaip bendrosios giminės DLKŽ teikiami 6 daiktavardžiai: *grobuonis* (2, 3^a), *žiniuonis* (2, 4), *palikuonis* (2, 3^{ab}), *delsuonis* (3^b), *giežuonis* (3^b), *vagis* (4). Pirmieji trys žodžiai žodynuose variantiškai teikiami ir kaip vyriškosios giminės -is daiktavardžiai.

Iš -is klasės kai kurie žodžiai daugiskaitos kilmininke turi kietą arba minkštą kamieno priebalsį. Kietaji kamieno priebalsi turi 28 žodžiai: *durys, grindys, obelis, geležis, kepenys, šaknis, žąsis, ausis, naktis, krūtis, žuvis, pušis, dantis, debesis, smegenys, gelmenys, šermenys, sédmenys, édmenys, žiodmenys, audmenys, žiomenys, riedmenys, vedmenys, ašmenys, nešmenys, putmenys, antruonys*. Kiti žodžiai turi minkštajį kamieno priebalsį, pvz.: *nosis, širdis, antis* ir t. t.

Lietuvių kalboje yra tokiai moteriškosios giminės daiktavardžiai, kurie savo fleksijomis paradigmje nesutampa nė su viena minėta klase. Tai *izoliuotos paradigmos*. Į jas patenka seni lietuvių kalbos daiktavardžiai, žymintys giminystę, – *duktė* ir *sesuo* (žr. 8 lentelę).

8 LENTELĖ. MOTERIŠKOSIOS GIMINĖS IZOLIUOTŲ PARADIGMŲ

LINKSNIAVIMAS

<i>Vns.</i>	<i>Dgs.</i>	<i>Vns.</i>	<i>Dgs.</i>
<i>V.</i>	ses-uo	seser-ys	dukt-ė
<i>K.</i>	seser-s	sese-rų	dukter-s
<i>N.</i>	seser-iai	seser-ims	dukter-iai
<i>G.</i>	seser-ị	seser-is	dukter-ị
<i>In.</i>	seser-imi	seser-imis	dukter-imi

8 LENTELĖS TĘSINYS

	Vns.	Dgs.		Vns.	Dgs.
Vt.	seser-yje	seser-yse	dukter-yje	dukter-yse	
Š.	seser-ie	seser-ys	dukter-ie	dukter-ys	

Šių daiktavardžių paradigmos skiriasi nedaug. Daiktavardžių *sesuo* ir *duktė* fleksijos skiriasi tik vienaskaitos vardininke, o visos kitos formos yra identiškos. Šie daiktavardžiai yra trečiosios kirčiuotės.

3. BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Šiame darbe sudaryti du hierarchiniai medžiai, kurių aukščiausiam lygmenyje yra makroklasės, skiriamos pagal gramatinę giminės kategoriją. Giminių maišymosi makroklasėse neįšvengta dėl didelio vyriškosios giminės subklasės *-is* ir moteriškosios giminės subklasės *-is* ikoniškumo laipsnio, kuris labai svarbus natūralumo teorijai. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad vyriškosios giminės makroklasėje nėra moteriškosios giminės pavyzdžių, o su visomis moteriškosios giminės fleksijomis rasta vyriškosios giminės žodžių. Tiesa, procentas nėra didelis (tik 0,2 % visų daiktavardžių), tačiau į šią grupę patenka tikrai seni, kai kurie realijoje vartosenoje gana dažni žodžiai. Todėl vyriškosios giminės daiktavardžių fleksijų įvairovė gerokai didesnė.

Įdomus ir kitas statistinių duomenų rezultatas: lietuvių kalboje 55 % daiktavardžių yra vyriškosios giminės, 45 % moteriškosios (žr. 9 lentelę). Panašius duomenis gavo ir Žilinskienė (2002: 106–116), tyrusi giminės pasiskirstymą realijoje vartosenoje: beveik 60 % vartojamų daiktavardžių yra vyriškosios giminės, 40 % – moteriškosios.

9 LENTELĖ. DAIKTAVARDŽIŲ PASISKIRSTYMAS PAGAL KLASES

IR KIRČIUOTES

Klasė vard. galūnė	Vns. -	Giminė	Kirčiuotė								Greti- mybės	Iš viso
			1	2	3	3 ^a	3 ^b	3 ^{4a}	3 ^{4b}	4		
<i>-(i)a, -i</i>	<i>-a</i>	mot.	1571	635	19	58	369	16	1	405	26	3100
5385		vyr.	1	11	0	0	0	0	0	0	0	12
(21%)		bendr.	207	32	3	1	6	0	0	16	1	266
	<i>-ia, -ja</i>	mot.	1821	114	0	0	22	0	0	43	5	2005
	<i>-i</i>	mot.	0	0	0	0	0	0	0	2	0	2

9 LENTELĖS TĘSINYS

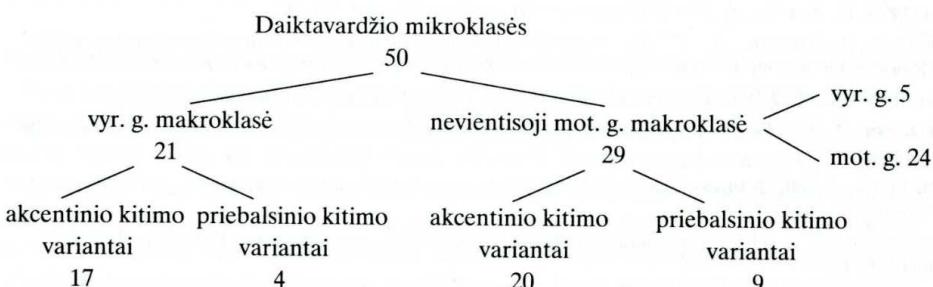
<i>Klasė</i>	<i>Vns. vard.</i>	<i>Giminė galūnė</i>	<i>Kirčiuotė</i>								<i>Greti- mybės</i>	<i>Iš viso</i>
			1	2	3	3 ^a	3 ^b	3 ^{4a}	3 ^{4b}	4		
-ė	-ė	mot.	2668	2895	14	30	125	14	1	202	59	6008
6031		vyr.	0	4	0	0	0	0	0	0	0	4
(23%)		bendr.	2	6	0	0	7	0	0	4	0	19
-is	-is	mot.	50	2	7	10	76	1	0	99	10	255
290		vyr.	1	1	2	6	10	0	1	3	3	27
(1%)		bendr.	0	0	0	0	3	0	1	1	3	8
-(i)as,	-as	vyr.	1907	3499	90	35	393	48	5	340	94	6411
-is/-ys	-ias,	vyr.	921	16	1	0	0	0	0	6	0	944
13893	<u>-jas</u>											
(53%)	-is	vyr.	3085	2188	0	0	0	0	0	0	22	5295
	-ys	vyr.	0	0	16	192	581	48	25	282	102	1246
- (i)us	-ius,	vyr.	186	314	0	0	1	0	0	2	1	504
523	<u>-jus</u>											
(2%)	-us	vyr.	0	7	2	0	0	0	0	10	0	19
-uo	-uo	vyr.	0	0	0	23	38	1	0	0	1	63

Vyriškoji giminė lietuvių bendrinėje kalboje yra nežymėtoji ir jai priklausantys daiktavardžiai vartojami šiek tiek dažniau nei moteriškosios giminės, tačiau vyriškosios giminės subklasės gali turėti ir moteriškosios giminės makroklasės fleksijas. Dėl to kartais sunku nustatyti daiktavardžio giminę, ypač daiktavardžių, turinčių vienaskaitos vardininko galūnę *-is*, kilmininko *-ies*, pavyzdžiui, daiktavardis *vinis* dažnai laikomas vyriškosios giminės daiktavardžiu, nors DLKŽ (2000) jis yra moteriškosios giminės.

Abi makroklasės turi po tris klasės, nevientisosios moteriškosios giminės *-(i)a*, *-i* ir *-is* klasės bei vyriškosios makroklasės *-(i)as*, *-is/-ys* ir *-(i)us* klasės turi po dvi subklasės. Subklasės *-(i)as*, *-(i)a* turi dar po dvi subsubklases. Subsubklasės arba žemiausio lygmens subklasės ar net klasės (pvz., *-ė*) turi po skirtingą skaičių dominuojančių mikroklausių ir jų variantų. Subsubklasių *-as*, *-ias* ir *-a*, *-ia* daiktavardžiai turi po kelias

mikroklauses, skiriamas pagal kirčiuotes. Subklasei -is/-ys priklauso keturios mikroklašės, turinčios po du variantus, skiriamus pagal priebalsinius kamienų kitimus. Tokią sudėtingą mikroklašių sistemą turi ir moteriškosios giminės subklasė -ė bei moteriškosios giminės subklasė -is.

Iš viso abiejuose hierarchiniuose medžiuose yra 50 mikroklašių variantai. Vadinas, turime tiek daiktavardžių variantų, skiriamų pagal morfologinius, akcentinius ir priebalsinių kamienuose kitimus. Didelis mikroklašių skaičius rodo daiktavardžio kaitymo ir apskritai lietuvių kalbos gramatinės sistemos sudėtingumą ir turtingumą.

Neorientisoji moteriškosios giminės makroklasė turi daugiau mikroklašių, tačiau tai nereškia, kad visoms joms būdinga moteriškosios giminės gramatinė kategorija. Penkios šiai makroklasei priklausančios mikroklašės yra vyriškosios giminės. Svarbu tai, kad makroklašių nustatymas nepriskiria pačių daiktavardžių kuriai nors giminei, bet pagal ikoniškumo laipsnį susieja fleksines klases į moteriškosios ir vyriškosios giminės linksniavimo tipus.

SUTRUMPINIMAI

ADLKŽ – *Atgalinis dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, sud. V. Žilinskienė. Vilnius: Matematikos ir informatikos institutas, 1995.

DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, ats. red. S. Keinys. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.

LITERATŪRA

AMBRAZAS, V., red., 1997: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, 3 leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

DRESSLER, W. U. 1998: Produktivität als Zentralbegriff der grammatischen (bes. Flexionsmorphologischen) Systemadäquatheit. Terzvan-Kopecky, Hrsg., *II. Internationales Symposium zum Thema Natürlichkeitstheorie: Sammelband*, Universität Maribor: Pädagogische Fakultät, 113–124.

DRESSLER, W. U. 2001: *Latin Inflection Classes and Paradigm Families*. MS.

DRESSLER, W. U., DRAŽYK, R. and D., DZIUBALSKA-KOŁACZYK, K. & JAGŁA, E. 1995–1996: On the earliest stages of acquisition of Polish declension. *Wiener Linguistische Gazette* 53–54, 1–21.

DRESSLER, W. U., DZIUBALSKA-KOŁACZYK, K. 1997a: Contributions from the acquisition of Polish phonology and morphology to theoretical linguistics. Eliasson, S., Jahr, E. H., eds. *Language and its Ecology. Essays in honour of Einar Haugen*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 379–399.

DRESSLER, W. U., DZIUBALSKA-KOŁACZYK, K., FABISZAK M. 1997b: Polish inflection classes within Natural Morphology, *Bulletin de la Société Polonaise de Linguistique* 53, 95–119.

- DRESSLER, W. U., GAGARINA, N. V. 1999: Basic questions in establishing the verb classes of contemporary Russian. Fleishman, L. *et al.*, eds., *Essays in Poetics, Literary History and Linguistics. Festschrift V. V. Ivanov*, Moscow: OGI, 754–760.
- DRESSLER, W. U., KILANI-SCHOCH, M., KLAMPFER, S. 2002: *How does a child detect morphology?* MS.
- DRESSLER, W. U., KILANI-SCHOCH, M., PESTAL, L., GAGARINA, N., PÖCHTRAGER, M. 2004: On the Topology of Inflection Class Systems. *11th International Morphology Meeting: Abstracts*, 44–45.
- DRESSLER, W. U., KLAMPFER, S., RAVID, D., KORECKY-KRÖLL, K., LAHA, G. 2002: *Early noun Plurals in German: Regularity, productivity or default?* MS.
- DRESSLER, W. U., LADÁNYI, M. 2000: Productivity in Word Formation (WF): a morphological approach. *Acta Linguistica Hungarica* 47 (1–4), 103–144.
- GAIVENIS, K., KEINYS, S. 1990: *Kalbotyros terminų žodynas*, Kaunas: Šviesa.
- GIRDENIS, A., ROSINAS, A. 1977: Lietuvių kalbos daiktavardžio linksniavimo tipų hierarchija ir pagrindinės jos kitimo tendencijos (bendrinės kalbos ir žemaičių tarmės duomenimis). *Baltistica* 13 (2), 338–348.
- JABLONSKIS, J. 1922/1997: *Lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- JAKULYTÉ, D. 1996: Daiktavardžių kamienų mišimas „Knygoje nobažnystės“. *Acta Linguistica Lithuanica* 36, 120–126.
- JUDŽENTIS, A. 2002: Naujas žvilgsnis į lietuvių kalbos daiktavardžių giminės kategoriją. *Acta Linguistica Lithuanica* 46, 39–47.
- KAMANDULYTÉ, L. 2003: *Lietuvių kalbos daiktavardžio klasės ir jų produktyvumas*. Bakalauro darbas, Kaunas: VDU.
- KRUOPAS, J., red., 1957: *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.
- PAULAUSKIENĖ, A. 1994: *Lietuvių kalbos morfologija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- SAVICKIENĖ, I. 1999: *Lietuvio vaiko daiktavardžio morfologija*. Daktaro disertacija, Kaunas: VDU.
- SAVICKIENĖ, I. 2003: *The Acquisition of Lithuanian Noun Morphology*, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- SENN, A. 1966: *Handbuch der litauischen Sprache I*, Heidelberg: Winter.
- ULVYDAS, K., red., 1965: *Lietuvių kalbos gramatika 1: Fonetika ir morfologija*, Vilnius: Mintis.
- URBUTIS, V. 1978: *Žodžių darybos teorija*, Vilnius: Moksolas.
- VALECKIENĖ, A. 1998: *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- VALENTINAITĖ, L. 2002: *Lietuvių kalbos daiktavardžio fleksijų produktyvumas*. Bakalauro darbas, Kaunas: VDU.
- WURZEL, W. U. 1984: *Flexionsmorphologie und Natürlichkeit*, Berlin: Akademie-Verlag.
- ZAVADSKAITĖ-IVANAUSKIENĖ, A. 2000: Mikalojaus Daukšos Postilės daiktavardžio linksniavimo tipų hierarchija. *Acta Linguistica Lithuanica* 43, 11–17.
- ŽILINSKIENĖ, V. 2002: Žodžių formų vartojimas lietuvių kalbos dalykinio ir publicistinio stiliaus duomenimis. *Lituanica* 1 (49), 106–116.

Ineta Savickienė
 Asta Kazlauskienė
 Laura Kamandulytė
 Vytauto Didžiojo universitetas
 S. Daukanto g. 28, 3000 Kaunas, Lietuva
 i.savickiene@pmdi.vdu.lt
 asta_kazlauskienė@fc.vdu.lt

Gauta 2004 04 02